

Stipe
Botica

Filozofski fakultet
Sveučilišta u Zagrebu

Odsjek za kroatistiku

Ivana Lučića 3,
HR-10000 Zagreb
sbotica@ffzg.hr

KAČIĆEVI STRANI DOKUMENTI KAO IZVORI ZA RAZGOVOR UGODNI

Najvažnije djelo Andrije Kačića Miošića „Razgovor ugodni naroda slovinskoga“, u svom drugom proširenom izdanju (1759), u hrvatskoj je književnoj historiografiji dostatno i otiskivano i vrednovano. Osamdesetak izdanja ovoga djela i na tisuće stručnih i znanstvenih radova o Kačićevu djelu i djelovanju, smjestilo je i učvrstilo Kačića u red kanonskih hrvatskih autora. Uz dvadesetak domaćih književnih povijesti dotiču i načine koje su Kačića motivirale za pojedine pjesme. Spominje se desetak Kačićevih izvora, podjednak broj i domaćih i stranih djela i povjesničara za motivaciju pjesama. Razmotrit će se u ovome radu strani i autori i njihova djela koji su motivirali pojedine njegove pjesme, ali i prozne dionice.

Ključne riječi: dokumentarna književnost, preuzimanje građe, pjesma, proza, postupak poetizacije, kanon

Kačić je želio opjevati povijesne događaje na temelju pouzdanih i “provjerenih” izvora, dokumenata pa je mnoge događaje i ličnosti obrađivao po različitim povijesnim djelima (Botica 2003).¹ Ostvariti pjesmu na poticaj nekog dokumenta u skladu je s temeljnom postavkom za dokumentarnu književnost jer “Dokument je materijalni trag prošlosti i nudi mogućnost rekonstrukcije prošloga.” (Car 2016: 147). Može se sa sigurnošću navesti da je takvih dokumenata/izvora iz hrvatske onodobne historiografije najmanje dvadesetak (Botica 2003: 43–52), a podjednak je broj i iz inozemne povijesne literature (Botica 2003: 52–57).

Hrvatske su književne povijesti uglavnom pokazale domeće onodobno aktualne povijesti koje su motivirale pjesnika Kačića za njegovo opijevanje povijesti u *Razgovoru ugodnom*. Znatno je manje podataka o stranim autorima i djelima koje je Kačić koristio za svoje opijevanje. Kao što je često navodio domaće autore za pojedine pjesme, u istoj je mjeri Kačić navodio ili predmnijevao i *strane autore-povjesnike*. U svojoj sam monografiji o Kačiću opsežno naveo i domaće i strane izvor/dokumente za obradu Kačićeva djela. Poslužiti ću se ovdje, uz dopune, tom obradom stranih autora i njihovih djela. To je u skladu s teorijskim pristupom za dokumentarnu književnost.

Najvažniji Kačićev historiografski izvor je **Giovanni Sagredo** (1617-1682), mletački diplomat, povjesničar, književnik, napisao povijest turskih careva od najstarijih vremena do 1644. god. (*Memorie istoriche de` monarchi Ottomani di Giovanni Sagredo, cavaliere e procurator di San Marco*). Na njega se pozivlje više od stotinu puta. Kako Sagredo piše jednostavnu i lako razumljivu povijest, navodeći u povijesnim zbivanjima samo lako razumljive opise, ali neke zgrade

1 Iz ove sam monografije preuzeo veći dio ovoga teksta, uz dorade.

detaljizirano i kao prilagođeno za "lakše" razumijevanje, to je sasvim jasno što se Kačić za svoje potrebe opredijelio za ovog povjesnika, u svoje vrijeme iznimno popularna. Preporučivao je nekim svojim čitateljima njegovo djelo jer se, primjerice o Skenderbegu, "puno se još od njega stvari piše i štije... Tali-janski ko razumi, neka štije Sagreda, Barlecija i Giammariu Biemi Brešanina, iz kojizi sam ukratko ovo izvadio i u slovinski jezik složio za siromahe težake i čobane koji latinski ne znadu" (str. 391).²

Cesare Baroni (Baronio, Baronius) (1538-1607), talijanski crkveni povjesničar, oratorijanac, kardinal koji je napisao *Crkvene anale (Annales ecclesiastici)*, 1. sv. objavljen u Rimu 1588). Dobar dio kroničkih prikaza, ali i pjesama, na starim motivima (do svršetka 12. st.), preuzima od Baronija. Stanovit netrpeljiv stav prema Grcima (zbog crkvenog raskola) najvjerojatnije Kačić i odatle baštini.

Za svoju treću pjesmu (*O Konstantinu Velikom i njegovoj majci svetoj Jeleni Križarici*) koristi, među ostalim, informacije **Kornelija Nepota (Cornelius Nepos)**, oko 100-24. pr. Kr.), rimskog povjesnika, koji je napisao kronologiju svjetskih zbivanja i životopise znamenitih ljudi (*De viris illustribus, O znamenitim ljudima*). Za istu je temu iskoristio i talijanskog pisca **Grasija**. Za obojicu reče, svom recipijentu, "kojim imaš temeljito / virovati, što ti kažu" (str. 145). U istu je svrhu koristio i djelo *De viris illustribus sv. Jeronima* (oko 340-420), koju je napisao Šimun **Kožičić Benja**.

Za najstariju povijest Bosne, rimsku i predslavensku, koristi informacije **Pavla Orozija (Paolo Orosio, Paulus Orosius)**, 5. st.), crkvenog pisca i autora opće povijesti do god. 417., djelo koje je više puta otisnuto, a najpoznatije izdanje *Adversus paganos historiarum libri VII* (Leiden 1738) bilo je dostupno Kačiću. Njega je koristio i za kraći opis svjetske povijesti.

Kačićevo se djelo sastoji od stihova i proze, pa je to idealni spoj stihova (poezije) i proznih dionica. Više je dijelova u prozi nego u stihu, premda su u našoj kulturi veći trag ostavile Kačićeve pjesme, odnosno stihovani dio. Za prozne sastave o tridesetak kralja bugarskih i dvije pjesme o njima koristi informacije crkvenih pisaca i **Konstantina VII. Porfirogeneta** (?905-959), bizantskog pisca i cara (od 913. god.), najviše iz djela *De administrando imperio*. Ovo je djelo koristio i za opis slavenskih zemalja.

U latinskoj posveti prvog izdanja *Razgovora ugodnog* ističe kako svoju povijest "quae titulum gerit Sermocinatio jucunda gentis Illiricae, per me ex **Amphiteatro Europae chronologico Joannis Nicolai Doglioni**, civis Bellunensis, decerptam et in vernaculum idioma in versam, cum decade carmine" po provjerenim izvorima Nikole Doglionija. **Giovanni Niccolò Doglioni** (1548-1629), mletački povjesnik i njegovo djelo *Istoria Venetina dalla fondatione sino all'anno 1597* (Venezia 1598) pružilo je podatke o mletačkom odnosu prema hrvatskim krajevima, a djelo *Compendio historico universale* (Venezia 1594) znatno je utjecalo na Kačićevo poimanje povijesti i povijesnih podataka za književno oblikovanje.

² Svi se citati navode po izdanju Josipa Vončine, *Andrija Kačić Miošić "Razgovor ugodni naroda slovinskoga" / Matija Antun Reljković „Satir iliti divji čovik“*, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb 1988.

Marino Barlezio (Barletius, 1450-1521), albanski povjesnik, prijatelj Jurja Kastriotića, napisao djelo *De vita, moribus ac rebus, praecipue adversus Turcas gestis, Georgii Castrioti ... libri tredecim per Marinum Barletium Scodrensem conscripti* (Stuttgart 1537), omiljeni je Kačićev izvor za ovu temu. Kastriotić je, uz vojvodu Janka, najveći Kačićev junak, vrlo detaljno prikazan uglavnom po informacijama koje je, kako sam navodi, našao u "Sagreda, Barlecija i Giammarie Brešanina" (str. 274). Prikazao ga je u pedeset i dva prozna sastava i sedamnaest epskih pjesama. I druga su Barlecijeva djela, kao *De expugnatione Scodrensi a Turcis* (Venezia 1504) i *Chronicon Turcicum* (Frankfurt 1578), utjecala na Kačićev prikaz Skenderbegova vojevanja s Turcima, ali i na pojam *turstva* uopće, uglavnom negativno obilježena.

Za ugarske teme koristio je djelo **Jánosa Thuróczya** (oko 1435-oko 1490) *Chronicon regum Hungariae*, koji je kompilacijom starih kroničara i suvremenih povijesnih zbivanja iskonstruirao povijest od Atile do Matijaša Korvina. Kačiću su bili poticajni dijelovi u kojima suvremenici/očevici pričaju o događajima u ugarskom i hrvatskom području.

Za iste teme našao je dosta gradiva i u velikom trotomnom djelu/ zborniku *Scriptores rerum Hungaricum. ..Vereres ac genuini...ad nostra usque tempora continuati... , cura et studio Ioannis Georgii Schwandtneri* (Vindobona 1741-1748), posebice o sigetskoj bitci, o prvim napadima Turaka na Ugarsku, o mnogim detaljima ugarsko-hrvatskoga kraljevstva, o nemogućnosti ustroja zajedničke kršćanske obrane od Turaka, kako su pokazali mnogi pisci, među ostalim, Ferenc Črnko, Feliks Petačić, Ivan Vitez od Sredne, Ludovik Tuberon, Ivan Zermegh, Ivan Lučić, Juraj Čolić, Andrea de Behm i Jakov Pejačević.³

Dio informacija našao je u djelu talijanskog povjesnika **Florijana Kampija**. Pomogle su mu i brojne talijanske (posebice mletačke) kronike, a takva je *Fragments istorici della guerra in Dalmazia* (str. 529), odnosno za pjesmu "od principa Euđenija, kako razbi cara Mustapu na Tisi rata Bečkoga" (br. 82) reče da je "izvađena iz istorija **Petra Garzona**, vlastelina mletačkoga". Među njegovim mletačkim kronikama svakako je poticajna *Istoria della Republica di Venezia* (Venezia 1712), ali mu je pomoglo i djelo *Storia Veneziana, divisa in due parti* (Venezia 1605) što ju je napisao mletački povjesnik i službeni historiograf Mletačke Republike **Paolo Paruta** (1540-1598). Kačić ga navodi u posveti II. izd. *Razgovora ugodnog Istoria degli avveimenti dell` armi imperiali contro i ribelli ed Ottomani*, kao svoj izvor.

Za četiri svoje pjesme (br. 77-80) spominje da ih je izvadio "iz istorija Jerolima Bružona" (str. 581). **Girolamo Brusoni** je ugledni mletački povjesnik (1614-1676), poznat posebice po djelu *Historia d` Italia dal 1627 al 1678* koja je u narednih dvadesetak godina otisnuta sedam puta. Kačić je pretežito koristio njegovu knjigu *Historia dell`ultima guerra tra Veneziani e Turchi I - II* (Venezia 1673, odnosno istovjetno izdanje Bologna 1676), citirajući nekoliko relevantnih odlomaka. Svoju 77. pjesmu *Od grada Šibenika* u cijelosti je rekonstruirao

³ Usp. o tome: Miroslav Kurelac, *Ivan Vitez od Sredne, kanonik kustos zagrebački, nadbiskup ostrogonski i protektor Zagrebačke biskupije u doba kralja Matije Korvina*, u: "Zagrebačka biskupija i Zagreb 1094-1994" (zbornik, ur. Antun Škvorčević), Zagreb 1995, 179-188.

iz tog njegova djela. Pridodao je proznu napomenu: "Ova se junaštva nahode u Brusonu: od Šibenika na karti III, gdi ovako počimlje: `Ma il Bassa & c` ; također na karti 114, gdi govori: `Da che innanimiti i Turki & c` , još lipše na listu 115, gdi počimlje: `Percosso il Bassa` ; od Vodičana na listu 98. Štj, prijtelju, vidičeš da je istina" (str. 577). Za 78. pjesmu precizno kaže da "Bi izvađena iz storija Jerolima Bružona, na listu 28 dila drugoga, gdi počimlje talijanski ovako: `In tutte invasioni etc.` (str. 581). Za svoju 80. pjesmu kaže da je "izvađena iz libra koji se zove *Frammenti storici della guerra in Dalmatia & c*, također iz Brusona i ostalih istorija" (str. 585). Za pjesmu u čast "vitezova šibeniški" (br. 94) reče "Puno slave tvoje vitezove, / Šibeniče, knjige Bružonove" (str. 665).

Za svoju najdužu pjesmu (br. 81), *Od Beča*, ima 543 stiha, reče "ova pisma bi izvađena iz knjiga talijanski koje se zovu *Lega sacra*" (str. 607). Ova je talijanska knjiga često bila Kačićev motivacijski izbor za pjesma o borbi dalmatinskih gradova i mjesta s Osmanlijama. Tu su, naravno, i mnoge druge knjige i kronike koje su pomogle Kačiću pjesniku i povjesniku, u toj čudnoj simbiozi, mada ih poimence ne spominje. Možda je za svojih boravaka u Mlecima čitao opsežnu rukopisnu kroniku uglednog Budvanina i mletačkoga kanonika **Kristofora Ivanovića** (1618-1688) *Istoria della Lega ortodossa contro il Turco*. Ovaj je "duže vrijeme bio tajnik prokuratora bazilike S. Marco Leonarda Pesara" (Čoralić 2002: 162).⁴ Ili je čitao neke druge mletačke dokumente o ratu s Turcima, kao dominantnom Kačićevom temom, koje su pomno čuvane u mletačkim arhivima pod imenom *guerre d'Oriente*. Ne smiju se, dakle, zanemariti rukopisni dokumenti koje je Kačić čitao i poznao.

Lakše mu je bilo doći do onih otisnutih pa je tu svakako djelo *Delle guerre fatte in Ungheria dall'Imperatore del cristiani contro quello dei Turchi* (Lyon 1569) što je napisao talijanski povjesnik **Pietro Bizzari** (1530-1583) o ugarskim ratovima s Turcima. O istoj mu je temi informacije pružio **Antonio Bonfini** (1427-1502), talijanski povjesnik, svojim djelom *Rerum Ungaricarum decades quattuor cum dimidio*, otisnuto 1568. godine.

Veći dio Kačićevih pjesama odnosi se na vrijeme *kandijskoga rata* u Dalmaciji pa mu je za to, pored Frane Divnića, bilo dragocjeno djelo **Alessandra Vernina** *Della historia delle guerre di Dalmazia sotto generalato di Leonardo Foscolo* (Venezia 1648), ali i općenito o kandijskome ratu. Također i djela koja je napisao **Giorgio Nicolini** o mjesnim događanjima, kao *Pressa di Clisa* i *Assedio fatto dai Turchi alla piazza di Sign* (Venezia 1648). U suvremenom prikazu događaja i izvora za vrijeme *kandijskoga rata*,⁵ navode se i mnoga druga potencijalna izvorišta, primjerice djelo Bračanina **Jerolima Michielija** *Frammenti storici della guerra di Candia* (Bologna 1647). Ističe se također da su u Mlecima bila pouzdana izvješća o svekolikoj borbi s Turcima, i da su ih povjesnici koristili. Najčitanija je bila "Historia della guerra di Candia" **Andree Valiera** (Venezia 1679).

4 Korisne su informacije i u autoričinoj drugoj knjizi *Hrvatski tragovi u Mlecima*, "Korabljica", Zagreb 2002.

5 Primjerice predgovor Duška Kečkemeta, „Franjo Difnik i njegova `Povijest kandijskoga rata u Dalmaciji`, u: Franjo Difnik, "Povijest kandijskoga rata u Dalmaciji", Split 1988, 7-52.

Kačić je to sve sigurno dobro znao i obilno koristio.

Sa čvrstom i dosljednom koncepcijom o književnome djelu, kakvu je imao, ništa nije prepuštao slučaju. Ni u pjesničku maštu nije imao veće pouzdanje pa je zato vjerovao samo dokumentima. Kad se zna Kačićev odnos prema istini i potrebi da se i u pjesmama ostane vjeran istini, onda su sva ova djela, kao i ona hrvatskih autora, našla svoje opravdanje kao motivacija *“Razgovoru ugodnom”*. Pred nekim je povijesnim činjenicama i sam Kačić zastao, ali i pustio svog recipijenta da se sam postavi. Tako je uz svog junaka vojvodu Janka, njegovo tamnovanje u tamnici Vuka Brankovića i oslobađanje iz ropstva (poslije druge pjesme o Janku) ponudio više rješenja: *“Pisaoci koji Jankova junaštva pisaše u svemu se ne slažu, kakonoti u događaju Jankovu kada ga ufatiše bižeći priko srbske zemlje; jer niki govore da ga je ufatio Branković onda kada ga pod Varnom Turci razbiše i kralja Vladislava pogubiše, a drugi da ga ufati onda kadno na Kosovu bi sva njegova isićena vojska. Jedni pišu da je Branković usilovao Janka uzeti ćer njegovu za Vladislava, kako je gori u pismi; a drugi da ima Matijaš, sin drugi Jankov, uzeti Brankovića unuku, a ćer Uldrika, kneza od Sicilije, kako je spomenuto u prvim knjižicama od pisama na listu 133. Viruj kako oćeš, nije čljanak od vire (isticanje: S. B.) (str. 405).*

Kačićevo je djelo, kad se zna i ovoliki broj inozemnih izvora, još jedan primjer dobro razrađene autorove koncepcije: da se povijest i povijesni događaji prikažu što je moguće vjernije i deseteračkim stihom, primjerenim njegovu ciljanom recipijentu – običnom čovjeku. Učeni filozof i pjesnik Kačić je to znao i obilno iskoristio.

LITERATURA

Botica 2003

Stipe Botica, Andrija Kačić Miošić, Zagreb: Školska knjiga, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2003.

Car 2016

Milka Car, *Uvod u dokumentarnu književnost*, Zagreb: Leykam international, 2016.

Čoralić 2002

L. Čoralić, *U gradu svetoga Marka. Povijest hrvatske zajednice u Mlecima*, Zagreb: Golden Marketing, 2001.